

Současná archeologie na Pražském hradě. Rozhovor s Janou Maříkovou-Kubkovou o nejvýznamnější opevněné lokalitě v Čechách

Acta Fakulty filozofické
Západočeské univerzity v Plzni /
West Bohemian Review of
Social Sciences & Humanities
2022, Vol. 14 (2), 21–25
DOI: <https://doi.org/10.24132/actaff.2022.14.2.2>
<https://actaff.zcu.cz/>
ISSN 2336-6346

This paper is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License.

Dr. Jana Maříková-Kubková je vedoucí Oddělení archeologie středověku Archeologického ústavu AV ČR, Praha, v. v. i. Ve své odborné činnosti se specializuje na antickou a raně středověkou sakrální architekturu, středověké stavební technologie a dějiny archeologie.

* * *

Milá Jano, dlouhá léta působíš na Archeologickém ústavu AV. V minulosti jsi vedla pracoviště na Pražském hradě. Nyní jsi vedoucí Oddělení archeologie středověku, které se pod tvým vedením mění na Oddělení historické archeologie. Jaká je Tvá specializace? V poslední době jsi spojována nejen s velmi úspěšnou výstavou Dědictví Karla Velikého, ale také s velmi úspěšnou publikací Katedrála viditelná a neviditelná.

Specializace je něco, co se během pracovního života vyvíjí. V počátcích kariéry jsem se věnovala raně křesťanské a raně středověké architektuře, praxe na Pražském hradě nechala v centru mého zájmu architekturu, přibyla historie stavebních technologií. Navíc pro pochopení historie Hradu přišla nutnost zabývat se historií oboru a historií interpretací. Každé období výzkumu totiž přistupovalo ke svým výsledkům z pozic soudobých paradigmat a společenské poptávky, což vysvětlovalo i dobové interpretace nálezů. Abychom měli vůbec odvahu posunout se dále, museli jsme pochopit naše předchůdce.

Tato práce mi umožnila takové projekty, jako byla Katedrála viditelná a neviditelná. Měli jsme štěstí na skvělý tým a velkou radost z nominace na cenu Magnesia Litera v roce 2020 za nakladatelský počín, kterou jsme ale nezískali. Více než cenou útěchy nám bylo druhé místo za nejkrásnější knihu roku vyhlášené Ministerstvem kultury ČR a pro mě osobně nejradostnější byla hlavní cena nakladatelství Academia. Za Karla Velikého jsme tehdy získali cenu Evropské komise. Je velmi milé, když taková ocenění přicházejí, zvláště v našem prostředí, kde jiné pohledy nejsou vždy úplně vítány.

Za léta strávená v terénu můžeš srovnávat. Liší se nějak archeologie pražské aglomerace od archeologie Pražského hradu? Má vlastně archeologie Pražského hradu nějaká specifika?

Nevím, jestli jsem úplně ta správná osoba, která by mohla toto porovnávat. Nejsem typický terénní archeolog, i když v terénu jsem nějaká léta strávila. Velkou část své kariéry jsem pracovala spíše v archivech a v depozitářích. Vzhledem k téměř již stopadesátileté historii výzkum Pražského hradu vede k novým poznatkům revize v terénu, revize starší dokumentace... Ale jeden velký rozdíl mezi výzkumem Pražského hradu a výzkumem pražské aglomerace (nebo v podstatě jakékoliv jiné aglomerace) je a není to v samotné technice výzkumu. Je to v nárocích kladených na

interpretaci, protože Pražský hrad je od devatenáctého století symbol. Nejdříve Přemyslovského státu, potom české státnosti, československé státnosti a potom zase české státnosti. Do jeho dějin si každý režim promítá to svoje. Je velmi komplikované se pohybovat na tenkém ledě společenské poptávky a politických požadavků. A navíc pro archeology bylo (i v době nedávné) často lákavé stát se „režimními“ badateli a interpretovat dle soudobých požadavků. Někteří to dělali neúmyslně a někteří vyloženě toužili po ocenění a – je-li to v archeologii vůbec možné – tak i slávě. I z vlastní zkušenosti mohu potvrdit, že nepodléhat je někdy složité.

Proč si naši předkové vybrali jako centrum osídlení Pražské kotliny právě místo dnešního Pražského hradu?

Tato otázka nás trápí vlastně od počátku snahy o nové uchopení historie Pražského hradu. Časem jsme pochopili, že se musíme ponořit hluboko, až do pravěku. Nově máme za sebou studii, ke které jsme přizvali Jana Turka, který zpracoval pravěké nálezy z prostoru Hradu a Hradčan. Ovšem hlavním předpokladem pro celou tuto práci byla rekonstrukce georeliéfu, která je výsledkem více než desetileté snahy Ivy Herichové. Díky ní dnes máme možnost vidět hradní kopec tak, jak vypadal před příchodem člověka. Na rekonstrukci pak postupně nasazujeme pravěké a středověké osídlení, což nám pomáhá s pochopením sídelních procesů, krystalizace jednotlivých sídelních areálů a stabilizace jejich funkcí.

Prvořadá je dominantní poloha hradní ostrožny v Pražské kotlině. I přes velké změny v zástavbě je i dnes Hrad vidět z mnoha i okrajových poloh města. Tím více tomu bylo před urbanizací Pražské kotliny v období pravěku a raného středověku. Ostatně, jak si všímá Veronika Hnídková, Pražský hrad přestává být jedinou a nezpochybnitelnou dominantou města až v době založení Velké Prahy v roce 1921. Do té doby po celá tisíciletí vévodil zdejší sídelní aglomeraci. Z revize pravěkého osídlení a jeho srovnání s vývojem v raném středověku vyplývá, že hlavní tři části – tedy akropole (kultovní a shromažďovací areál, kam patří i ono proslulé Kosmovo Žiži), aglomerace (sídelní areál) a nekropole (pohřební areál) zde vykrytalizovaly již v období staršího pravěku, na které přirozeně navázalo období raného středověku. Na východní špici, v prostoru kultovního areálu, byla vybudována sídla prvních církevních institucí a nejstarší kostely. Sídelní areál v prostoru Hradčanského náměstí prosperuje dál a nekropole na Bruském hřbetu je využívána až do období, kdy se pohřbívání naplno přesune ke kostelům. Tedy i mezi archeology proslulá raně středověká pohřebiště v Lumbeho zahradě nebo u Jízdárny navazují na starší pravěká. Hrad na východní špici se postupně formuje jako takové „soukláštěří“, sídlí zde duchovní centrum země, a navzdory všem starším interpretacím jako úplně poslední složka, ovšem na jižní úpatí ostrožny, je až v době románské umístěn Starý královský palác. Ovšem církevní instituce zde byly stále dominantní nejen architektonicky, ale i fakticky. A zůstává to tak až do nástupu Habsburků.

Výborně. Mluvila jsi o Žiži, kterou zmiňuje Kosmas a zároveň jsi zmínila rekonstrukci georeliéfu pražského hradu. Dokážeme dneska najít původní místo, které Kosmas označil jako Žiži? Anebo je to část lokality, která je už dneska nenávratně ztracená?

Centrum kultovního okrsku, a tedy i ono Žiži, bylo velmi pravděpodobně na III. nádvoří, zhruba tam, kde je dnes Plečnikův monolit. Dnes je zde ale vrcholek snížen a máme archeologicky poznané jen otisky a okrajovou část z výzkumu ve 20. letech.

Po celou dobu našeho rozhovoru je zmiňován archeologický výzkum a jeho výsledky. Pražský hrad prochází vlastně kontinuálním výzkumem a značná část jeho plochy je již prozkoumána. Jaký podíl terénu s minimem zásahů ještě zůstává k případnému výzkumu, nebo jako pomyslná konzerva pro příští generace?

Není to úplně jednoduchá otázka, i když se mapováním výzkumů zabýváme kontinuálně. Zní to možná banálně, ale protože často musíme identifikovat zásahy z konce 19. nebo počátků 20. století, souvisí s tím i archivní výzkum. Když sečteme plochy prokopané archeology a plochy, které jsou neodvratně poničeny masivní zástavbou, mnoho toho nezbyvá. Ale při práci v interiérech se často ještě nachází pozůstatky starších konstrukcí nebo terénů, sledujeme i raně novověké procesy, tak jakkoli je velká plocha již prokopána, práce máme stále dost. V loňském roce jsme dokončili mapu archeologických areálů, tedy podzemních prostor se zachovanými historickými relikty, a překvapilo nás, že jejich plocha tvoří skoro čtvrtinu centrální části Hradu.

Režim Pražského hradu má svá provozní a bezpečnostní specifika. Jak se tato specifika odráží v archeologické praxi a v péči o jednotlivé objekty Pražského hradu?

Mám-li být upřímná (a to doufám, že mohu – koneckonců pozítří máme inauguraci nového prezidenta), záleží na prezidentovi a úrovni jeho týmu. Zažili jsme období, která byla opravdu zlatá, kdy v Kanceláři i na Správě pracovalo množství vzdělaných a kulturních lidí. S těmi byla radost spolupracovat a bylo možné a zajímavé se od nich učit. A byla období výrazně horší. Dnes je naše působení na Pražském hradě zakotvenou čtyřstrannou smlouvu a čekáme, až vstoupí v platnost zákon, který naše postavení ještě upevní. Je to ale výsledek poměrně dramatického vývoje.

Oproti našim akademickým kolegům jsme více spojení s praxí. Jak stavební, tak památkářskou, výstavní, kulturní či mediální. Někdy to vnímáme jako tlak, který nám ale přináší zajímavé výzvy a velmi nás obohacuje.

Našimi stálými partnery jsou pracovníci Odboru památkové péče KPR, dále pak Správa Pražského hradu a její odbory, především v oblastech kultury, stavební a sbírkové. Pokud je ředitelem odboru památkové péče osoba osvícená a vzdělaná, jako byla např. Eliška Fučíková, tak pak je spolupráce radostná a míří k dobrým cílům. Můžeme spolupracovat na projektech, které jsou výzkumné nebo v oblasti „heritage science“. Jsou za námi i období temnější Nejtemnější bylo asi posledních pět až sedm let, kdy se na Pražském hradě odehrávaly bezpečnostní hrátky, které nám občas zamezily přístup do archeologických terénů, což bylo velmi nepříjemné a škodilo to i terénům samotným. Nakonec se z této pasti podařilo vyklouznout na přelomu let 2017/2018, kdy byla uzavřena smlouva, která naši pozici zajišťuje. Máme i provozní potíže, musíme neustále přizpůsobovat náš režim režimu Pražského hradu. Ale na to se dá zvyknout.

Pražský hrad, resp. jeho staveniště, bylo v minulosti velice složitým předkřesťanským komplexem. Následně zde vzniklo široké spektrum objektů církevního charakteru, záhy doplňované o další zástavbu, která byla formována velmi dynamickým vývojem. Kam tedy kladeš základní milníky ve vývoji této lokality?

Možná to bude znít zvláště, ale myslím si, že skutečným a nepřehlédnutelným milníkem, který ovlivňuje pohled zpět i dopředu, je založení Československa v roce 1918. Tam se sběhly tradice devatenáctého století, národního obrození a myšlenkových pohrobků rukopisů, které promítly do symboliky Pražského hradu základní parametry, v mnoha ohledech platící i dnes. Prezident nové demokratické republiky navázal na českou panovníckou tradici. To přineslo potřebu dalšího výzkumu pro naplňování symbolu české státnosti dalším obsahem.

Zmínila jsi Karla IV. a Katedrálu sv. Víta. Jsi hlavní editorkou a spoluautorkou publikace věnované této jedinečné sakrální stavbě, která vyšla na jaře v roce 2019. Jak se ve světle dlouholetých výzkumů díváš na tuto stavbu a proč název Katedrála viditelná a neviditelná?

Začnu od konce: Katedrála viditelná a neviditelná. Název nám vyplynul při debatě o tom, co od knihy celkově očekáváme. Cílem bylo pojmenovat všechny fenomény, které z minulosti do

současnosti přinášejí jednotlivé tradice. Na katedrále je zajímavé to, co je zajímavé asi na celém Pražském hradě – opravdu silná kontinuita jednotlivých prvků. To, co vzniklo v rotundě, bylo přeneseno do baziliky, z baziliky do katedrály a až do dneška. Ať už to je cokoliv. Můžeme jako příklad uvést třeba hrob sv. Václava, jednu z liturgických i symbolických os katedrály. Sv. Václav byl pohřben do jižní apsidy rotundy a jeho hrob nikdy nezměnil polohopisně svoji pozici. Nad jeho hrobem byly vybudovány kaple mladší, románská, později gotická. Můžeme ji vnímat jako výtah do minulosti. A takových fenoménů je v interiéru stavby více, některé jsou přenášený architekturou, některé liturgií, hudbou, uměleckými díly – takže viditelnými i neviditelnými prvky. Zároveň některá umělecká díla zanikla, ale my je dokážeme popsat. Některá další díla, která byla projektována, sice nevznikla, ale diskuse o nich přinesla něco nového. To všechno je obsaženo v názvu Katedrála viditelná a neviditelná.

Můj názor na tuto stavbu vyjadřuje celá kniha. Je fascinující, co za tisíc let její existence bylo v ní a pro ni vykonáno, jakou sehrávala úlohu v jednotlivých historických etapách. Ale to, co se nás nejvíce dotýká, je její historie je 20. století. Je to učebnice našeho přístupu k vlastním dějinám.

Co přináší studium raného středověku, hmotné kultury, architektury a v neposlední řadě také liturgie současné společnosti?

Studium raného středověku je velmi důležité pro vnímání kulturní příslušnosti našeho území k Evropě a navzdory létům minulým, k Západní Evropě. V evropské kultuře patří období od pádu Římské říše do přelomu 9. a 10. století k tzv. počátku mýtu. S příchodem křesťanství a etablováním lokálních elit identifikuje většina evropských zemí svůj původ. My své kořeny hledáme u prvních Přemyslovců nebo v období rané středověké Moravy.

Způsob, jakým s nimi pracujeme, je interakce mezi společenskou poptávkou a výsledky bádání. Dobře je to vidět právě na vývoji studia raného středověku mezi dvacátými a sedmdesátými lety 20. století. S interpretací raného středověku jsme se postupně dostali na východ. Zcela jsme zanedbali fakt, že křesťanské misie přicházely z Bavorska nebo že k nám v prvním období rozkvětu křesťanských institucí přicházejí církevní intelektuálové z oblasti Porýní nebo z oblastí dnešní severní Francie a Belgie. Tyto fakty nebyly součástí obecného diskurzu a nedostaly se do učebnic. Dnes se situace mění, ale je před námi ještě hodně práce. Pracujeme s velmi výbušným materiálem, kterým se dají ovlivnit davy a jehož špatná interpretace může zavést společnost do velmi temných vod.

Tím, co jsi právě řekla, jsi částečně odpověděla i na mou další otázku, kterou jsem ještě nestihl položit. Jakým směrem by se měla ubírat archeologie Pražského hradu?

Doufám, že současné projekty, které jsme nastartovali s naším aktuálním týmem, by měly být do budoucna perspektivní. Mezi priority stále ještě patří revize starších výzkumů, kde jsme již pokročili, ale stále zbývá docela dost práce. Dále je to historie výzkumu, která nám doplňuje parametry společenského požadavku, takže lépe chápeme, proč některé výzkumy byly ve své době interpretovány vyloženě tendenčně. V posledních letech jsme přikročili v rámci mezioborového studia k tzv. heritage science s cílem prospět dochovaným archeologickým památkám.

To znamená, že cílem nejenom Tvým a Tvého týmu, ale i dalších generací archeologů by měl být návrat ke studiu primárního pramene a jeho zpracování?

Určitě. I archeologie se jako obor vyvíjí, jeho terénní metody, metody zpracování dat... Navíc ta nešťastná společenská poptávka. Ve 20. století zaznamenala archeologie obrovský vývoj, ale uvědomme si, že je to také století totalitních režimů a někdy až exaltovaného nacionalismu. Dnes

nám nové postupy snad umožňují, pokud jsou zachovány alespoň primární dokumentace nebo fragmenty terénu, zjistit, co se opravdu našlo. A naše společenskovední výbava by nám zase měla umožnit odstup a dát nám schopnost pracovat zodpovědně, bez politických aspektů. Je to ovšem těžké, vždycky je tam nějaké *qui bono*.

Jsi předním odborníkem na Pražský hrad. Co by měl podle Tvého mínění dnešní návštěvník katedrály a Pražského hradu vidět a co by si měl z této návštěvy odnést?

Byla bych ráda, kdyby si dnešní návštěvník měl možnost uvědomit, že Pražský hrad není jen symbol české státnosti ve smyslu tvorby kulturní identity 19. a 20. století.

Je to komplex budov, který vznikl tisíce let. Nemáme sice představu, jak a zda vůbec nějak byl tento prostor vybaven v období pravěku, víme ale, že byl velmi důležitý pro naše předky – obyvatele Pražské kotliny – odedávna. Od raného středověku jsou zde budovány komplexy staveb církevních institucí, později i rezidenční budovy. Byl a je to prostor, který vždy spojoval různé jedince, intelektuály z různých zemí. V raném středověku sem přicházely desítky, možná až stovky lidí – jak to dnes vnímáme my – „ze zahraničí“. My jsme tehdy ale byli součástí tohoto „zahraničí“, nebyli jsme kulturně a nábožensky samostatná oblast. Potkávali se zde – například během výstavby katedrály – velmi úspěšní a inspirativní jedinci. Ať už to byli architekti, lidé v pozicích biskupů, děkanů či významných intelektuálů. Prostředí zde bylo vždy kulturní, duchovní a přirozeně mezinárodní. V minulých letech jsem těžce nesla, když na Jiřském náměstí, mezi hroby sv. Víta a Václava, blahoslavené mladé Ludmily a sv. Prokopa byly trhy a před vstupem do baziliky sv. Jiří se peklo sele. Bylo to pro mě velmi zlé pošpinění kontinuity, duchovní i panovnické tradice. Doufejme, že se to už nebude opakovat.

A na závěr – je něco, co bys chtěla zmínit v souvislosti právě s archeologií a památkovou péčí nebo Pražským Hradem?

Moc bych si přála, aby se s nástupem nového prezidenta na pozice ředitele Správy Pražského hradu, ředitele odboru kultury a památkové péče dostaly zpět velmi kompetentní osobnosti, které vědí, s čím pracují. Mám ale obavy, že to je nesplnitelné přání.

Děkuji Ti za velmi příjemný rozhovor a přeji nejen Tobě, ale také celému týmu archeologů z Pražského hradu jen vše dobré a spoustu nových poznatků o této neobyčejné lokalitě.

Rozhovor byl uskutečněn v únoru 2023.

Josef Hložek
Západočeská univerzita v Plzni
hlozek@kar.zcu.cz